

*„Bánat is érhet még, harag is, de borúra derű jön:
minden felragyogó napod úgy vedd, mint az utolsót.”*

Tisztelt Főpolgármester Úr, kedves Elnök Úr, Akadémikustársak, kedves Barátaink!

„Borúra derű” – Vörösmarty Mihály javaslatára ezeket a szavakat választotta az Akadémia jelmondatául 1831-ben, hat évvel alapítása után. Realitás a jelenben és bizalom a jövőben, ez jellemezte az alapítókat, és jellemzi intézményünket azóta is.

2022-ben a Fővárosi Önkormányzattal közösen hirdettünk meg egy nyilvános pályázatot köztéri alkotás létrehozására. Idézem: „A Magyar Tudományos Akadémia alapításának 200. évfordulója alkalmából a megújuló Széchenyi téren olyan jelet kíván állítani, amely egyaránt méltó az Akadémia történetiségéhez, ugyanakkor kifejezi a tudomány naprakészességét, mindenkori aktualitását és gyors reagálóképességét is.”

A felhívásra meglepően sok, összesen 65 pályamű érkezett. A bírálóbizottságban részt vettek a Fővárosi Önkormányzat, Belváros-Lipótváros Önkormányzata és az Építési és Beruházási Minisztérium képviselői; a Magyar Tudományos Akadémia, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia, a Magyar Művészeti Akadémia és a Képző- és Iparművészek Szövetsége delegáltjai, valamint a tér átalakításának korábbi terveit készítő FŐMTERV-Korzó képviselője. Számomra nagy élmény volt a bizottság munkájában részt venni, ahol izgalmas szakmai vita folyt, érvek ütköztek, és érdemi párbeszéd után megfigyelhető volt a közös vélemény formálódása, változása. Érdekes, hogy az első három helyre sorolt alkotások egyike sem klasszikus értelemben vett szobor, mindegyik a székházra, a székház és a tér viszonyára reflektált.

Köszönöm a Fővárosi Önkormányzat közreműködését a pályázat lebonyolításában, köszönöm az összes pályázó alkotását, köszönöm a bírálóbizottság munkáját, és köszönöm a kivitelező gyors, gondos munkáját, az MTA képviselőinek hathatós közreműködését és a kerület támogatását, hogy az alkotás jelen formájában létre jöhessen.

Megvalósításra a második helyezett *Határtalan történet* című alkotás került, ahogy ezt a 2023. márciusi eredményhirdetésen a nyilvánosság is megismerhette. A művészeti alkotás egy nyolcvan méter hosszú idővonal, amely a székház bejáratától indul a tér szíve felé, illeszkedve a megújuló Széchenyi térhez, ahol a körfogalom és a parkoló megszűnésével a tér közepének zöld területe szabadon bejárhatóvá vált volna az Akadémia felől. A tér átalakítása azonban sajnos azt követően, hogy a Széchenyi teret az Országgyűlés állami tulajdonba vette, elmaradt. Ez annál is inkább fájdalmas, mert az új kialakítás alapkonceptióját, ismereteim szerint, senki sem vitatja.

A *Határtalan történet* 200 tardosi mészkőlapból áll, amelyek az elmúlt 200 év fontosabb eseményeit, szereplőit jelenítik meg. A tardosi kő székházunk jellegzetes építőanyaga, és a vonal arra is utal, hogy kilépünk a magyar nyelvű tudományos közösség központjából a nagyközönség felé, és azt, hogy a tér felől hívjuk a társadalom képviselőit, hogy részt vegyenek a székházban rendezett eseményeken. A tudomány és a társadalom találkozása. A vonal időben határtalan, a múlt történéseihez a jövő még nem ismert eseményei csatlakoznak, az idővonal nem a múltba réved, hanem nyit a jövő felé.

Köszönöm az alkotó kollektívának, közülük is vezetőjüknek, Csillag Katalinnak a konstruktív, segítő részvételt, és hogy vállalták azt a kompromisszumot, hogy alkotásuk nem a végleges helyére, hanem ideiglenesen a járdára kerüljön azzal a reménnyel, hogy – „borúra derű” – előbb-utóbb sor kerül a tér átalakítására, és a kövek is átkerülnek a végleges helyükre, a tardosi mészköcsík pedig valóban az időbeli és térbeli nyitás szimbólumává válik.

A 200 kövön megörökítendő események kiválasztásához és megfogalmazásához létrehoztunk egy művészettörténészekből, történészekből, kommunikációs szakemberekből álló bizottságot, amely ezt követően, az MTA osztályainak véleményét kérve készítette el végleges javaslatát, amelyet az MTA Elnöksége 2024 novemberében fogadott el. Az elmúlt két évszázad Akadémiánkhoz kötődő tudósainak és jelentős eseményeinek kiválasztásakor igazi agytorna volt az egymással ütköző eseményekhez alternatív időpontokat keresni, és olykor fájdalmas elhatározás volt egy-egy jelentős szereplőt elhagyni. Az a döntés született, hogy ma élő tudósok neve ne kerüljön fel a kövekre, kivéve a Nobel-díjasokat és a matematika területén (amely nem szerepel a Nobel-díj tudományágai között) az Abel-díjasokat. A köveken szereplő feliratokat kifejtő rövid szócikkek is készülnek, amelyek az idovonal.mta.hu weboldalon részben már most is olvashatóak. Az MTA jövődő vezetésének feladata, hogy az idővonalat a későbbiekben is kiegészítse, gondozza.

Egyszerre végigolvasva a kövekre felkerülő mondatokat, számomra is, aki a folyamatnak részese voltam, meglepően egyértelmű üzeneteket fogalmaznak meg. Engedjék meg, hogy ezeket 12 pontban röviden ismertessem. Amikor egy-egy nevet vagy évszámot említek, azok mindig egy-egy elhelyezett kőlaphoz is kapcsolódnak.

1. A kommunista hatalomátvételig legjelentősebb művészeink is az Akadémia tagjai voltak, Aranytól Babbitson át Illyésig, és így egészen markáns az az üzenet, hogy a teljességhez egyaránt hozzátartozik a szép, az igaz és a jó is, hogy a tudomány és a művészetek más-más eszközökkel, de ugyanazokra az alapvető kérdésekre keresik a válaszokat. Az Akadémia egyik kiemelt feladata alapításától kezdve nemcsak a magyar nyelv, hanem a magyar kultúra ápolása is.

2. A hazai tudományosság a kezdetektől bekapcsolódott a nemzetközi vérkeringésbe, Széchenyi, Bolyai, később Eötvös külföldi tanulmányutakon jár, nyitottak a nagyvilágra, ahonnan hazahozták a tanultakat, tapasztalatokat. Ugyanakkor az Akadémia a legjelentősebb külföldi tudósok közül többeket – mai szóval – tiszteleti tagjává választott: Darwint 1872-ben, Pasteurt 1881-ben, Max Planckot 1940-ben.

3. A tudománynak meghatározó része a vita, a nézetek ütköztetése. Az 1842-es akadémiai közgyűlésen Széchenyi kétórás felszólalást tartott a magyar nyelvről, ami heves sajtóvitát váltott ki, amelyben Kossuth és Wesselényi is részt vett. Érdekes az a kettősség, hogy a tudománynak egyszerre sajátja a hagyománytisztelet és a korábban megkérdőjelezhetetlennek hitt nézetek elvetése, új paradigmák megalkotása, ahogy sokkal később Bibó István is megfogalmazta: nem szabad félni sem a más véleményűektől, sem a más nyelvűektől. Lehet akkor is tisztelni a másikat, ha másképpen gondolkodunk.

4. Máig megszívlelendő Széchenyi fent említett felszólalása, amelyben többek közt arról beszél, hogy a nyelv szerepe sokkal több, mint a közlés; a nyelv eszköz az emberek közti

egészséges kapcsolatok megteremtéséhez. Idézem: „Ámde miből támad emberek közt legtöbb zavar és ekképp legtöbb nyomorúság? – kérdem. Tán abból, mert szívtelenek, rosszak? Valóban nem; hanem legfőképp azon felette egyszerű okból, mert nem értik egymást...; félreértés, ebből eredő szenvedély, ezt követő bosszú, s innen folyó gyűlölet és rosszakarát, meg vakság képzi szinte minden emberi nyomornak sarkalatát.” Erős, máig ható szavak, vigyük őket magunkkal: „bosszú (...) s gyűlölet (...) képzi szinte minden emberi nyomor sarkalatát”.

5. A tudományos közösség mindig aktív részese volt a társadalomnak, sőt – tagjain keresztül – a politikának is. 1848-ban az első felelős magyar kormány 9 tagjából 5 az Akadémia tagja volt, 1956-ban a körbezárt országházban Bibó István államminiszter, akadémikus írja kiáltványát a forradalom védelmében. Az akadémikus közoktatási miniszterek – Eötvös József (1868), Trefort Ágoston (1883), Klebersberg Kunó (1923) – alapvetően meghatározták a kiváló hazai iskolai oktatást.

6. Fontos arra is emlékeznünk, hogy az Akadémia számos esetben mint a nemzetért felelősséget érző testület, mint a nemzet tanácsadója hallatta a hangját, például már 1847-ben a műemlékek ügyében, 1918-ban Magyarország területi egysége érdekében, 1939-ben a második zsidótörvénnyel szemben, vagy az elmúlt évtizedben megnyilatkozott többek között a Közép-európai Egyetem mellett vagy a közoktatásról, a felsőoktatásról és a tudomány integritásáról is.

7. Az Akadémia története hazánk története is, és miközben sok mindenre büszkén emlékezünk, szembe kell néznünk azzal is, hogy mi minden kapcsán hallgattunk, amikor szólni kellett volna, és azzal is, hogy az Akadémia nemegyszer elszenvetve az elmúlt korok politikai önkényuralmainak kényszerintézkedését, és eleget tett az önkény kikényszerített elvárásainak. Ezekről is számot adnak a kövek: az alapszabályba való császári beavatkozásról még Széchenyi életében (1858), a politikai okokból kizárt akadémikusokról (1920), a zsidó származásuk miatt üldözött magyar tudósokról (1944), a kommunista átszervezés miatt tagságuktól megfosztott akadémikusokról (1949). Az idővonal egyszerre lehet forrása a büszkeségnek és a szembenézésnek, a bocsánatkérésnek is. Talán úgy fogalmazhatok, hogy szolgálja a számvetést és a felkészülést a jövőre.

8. Az idővonal rámutat a kiművelt emberfők szerepére az ország életében – ahogy alapítónk fogalmaz: „a tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma”. Megdöbbentő Széchenyi előrelátása, hogy arisztokrataként nem az arisztokrácia, hanem a meritokrácia szerepét hangsúlyozta, azazhogy a kiválasztás alapja nem a származás, hanem a kiválóság, a „meritum”, az érdem. Tiszteletre méltó etikus gondolkodása, amelyet már apjától megtanulhatott. Nyolc évvel az MTA megalapítása előtt Széchenyi Ferenc azt írja fiának, hogy a család gazdagsága Isten adománya, így a vagyonról való sáfarkodásról számot kell adni Isten ítélőszéke előtt, és jövedelmeinek nem csekély részét közhasznú terhekre kell fordítania. Széchenyi István magáévá téve apja gondolatait egy évtizeddel később egy levelében így fogalmaz: „Minél magasabb a születés, több a vagyon, annál nagyobb a felelősség s kötelesség. S mind azon számtalan életjő, melly úgyszólván, csak fentebb születéshez s több vagyonhoz csatolva, csak úgy nem válik keserűvé s néha méreggá, ha nemes közhasznú tettek által érdemeltetik meg.”

9. Amit alapítónk a vagyon és a születési előjogok kapcsán megfogalmazott, a meritokrácia korában a magunk számára újfogalmazhatjuk: „Minél több a tehetség, minél több a családban és az egyetemeken kapott tudás, annál nagyobb a felelősség és kötelesség. S mind azon számtalan életjő, melly úgyszólván, csak a szerencsés körülményekhez és neveltetéshez kapcsolódik, csak úgy nem válik keserűvé s néha méreggá, ha nemes közhasznú tettek által érdemeltetik meg.”

10. Miközben a tudományos kiválóságot díjazzuk, a nemzetközi impaktot mérjük, a kifejtett hatás alapján ítéljük meg valakinek a munkáját, végigtekintve kiválóságaink során, Eötvös Lorántól Simonyi Károlyig, Kodálytól Sólyom Lászlóig, Bibótol Mádl Ferencig, Deáktól Szabó Árpádig hangsúlyoznunk kell etikus gondolkodásukat, erkölcsi nagyságukat. Alapítónk úgy fogalmazott, hogy „egyedül az erény (...) oka néhány nemzet gigászi felemelkedésének”, és hazánk felemelkedésének záloga az „erkölcsi jó”.

11. A tudósok egyik legnagyobb kísértése a hiúság, a hübrisz. Akadémiánk tagja, Márai Sándor így ír: „Egyszerre megrohan a világi éhség: rangot akarsz, helyzetet az emberek között, címet vagy érdemrendet, mindent, ami csillog, amit melledre akaszthatsz fityegőkben, névjegyedre nyomtathatsz üres és hangzatos szavakban. (...) Maradj, címtelenül és dísztelenül, ember. S akkor csakugyan lesz valamilyen rangod az emberek között.” A Nobel-díjas Karikó Katalin egyszerűbben fogalmaz: „Ha sok kutatónak nem lenne akkora az egója, jóval előbbre tarthatna a világ.” Bizony magamra is vehetem súlyos szavait.

12. Számos akadémikusunk adta ki gondolatait, füveskönyvét, intelmeit. Hiúság? Vagy az üzenet átadásának vágya? Önkifejezés? Ne firtassuk. Forgatva Eötvös József *Gondolatok* című kötetét, megragadtam a választott mottó. Anyja leveléből idéz: „Ne higgy oly gondolatban, melynek szíved ellent mond.” Szívleljük meg egy hölgy bölcsességét, akinek fia és unokája is az Akadémia elnöke lett, akik miniszterként is szolgálták hazánkat: „Ne higgy oly gondolatban, melynek szíved ellent mond.”

Készülve a mai avatóra, olvasva Széchenyi veretes sorait és Karikó Katalin friss gondolatait, megdöbbenve szembesültem avval, hogy milyen sokszor szólnak ugyanarról. De megismerve eszméiket, inkább szükségszerű, hogy – bár két évszázad választja el őket – hasonlókat írnak. Hadd idézzek egy gondolatpárt, amely rímelt a *Határtalan történetre* is:

„Előrenézünk, mert a tudománynak soha nem szabad visszanéznie. Másrészt ritkán látunk olyan tanulmányokat, amelyek a múltban már elért célokról beszélnek. Mindig előrenézünk. A múlt, az múlt. Én magam is hozzászóltam ahhoz, hogy azon gondolkodjak, hogy mit tehetek még, nem pedig arra, amit elértem.”

A másik idézet: „Nem nézek én, megvallom, annyit hátra, mint sok hazámfia, hanem inkább előre; nincs annyi gondom tudni »valaha mik voltunk« de inkább átnézni, »idővel mik lehetünk s mik leendünk«. A Múlt elesett hatalmunkból, a Jövendőnek urai vagyunk.”

„Borúra derű.” Köszönöm megtisztelő figyelmüket!